

תוכן עניינים :

מבוא :..... עמ' 3

פרק ראשון : תולדותיו של חופש העיתונות - תחנות מרכזיות..... עמ' 5

פרק שני : תולדותיו של חופש העיתונות ברוסיה :

ממשטר סובייטי למציאות פוסט-סובייטית פוטינית..... עמ' 9

פרק שלישי : עיתונאים ברוסיה : אנה פוליטקובסקאיה כמקרה מבחן..... עמ' 15

מסקנות וכיווני פעולה אפשריים..... עמ' 18

סיכום :..... עמ' 20

ביבלוגראפיה :..... עמ' 21

מבוא

המציאות הפוליטית ברוסיה של ימינו יכולה לשמש כמעבדה משוכללת לבחינת שאלת המחקר: כיצד יכולה העיתונות החופשית ברוסיה בת זמננו להתמודד עם הגבלותיה מצד השלטון? בעוד שהמודל הסובייטי הישן היה שמרני וצפוי במידה רבה מבחינת הנורמות הנוקשות שהוא הכתיב, המציאות החדשה שנוצרה מורכבת הרבה יותר. על רקע זה, גם שאלת חופש הביטוי העיתונאי, ובאופן ספציפי יותר: מעמדה של הזכות העיתונאית לבקר את השלטון במדינה, קיבלה תפנית מעניינת.

כידוע, תחת הסדר החברתי הקודם ברוסיה, החופש העיתונאי לביקורת השלטון היה מוגבל למדי.¹ אף על פי כן, כיוון שנוקשות השלטונות הייתה חלק טבעי מכללי המשחק, ממילא היה זה מצב עניינים צפוי ו"מקובל". ואולם במציאות הפוסט-סובייטית, החופש העיתונאי לביקורת נטוע בתוך זירת מאבק בלתי פוסקת וגבולותיו נמתחים ומתקצרים שוב ושוב. זוהי, אם נתאר זאת בלשון ציורית, דרמה חדשה וסוערת מקודמתה.

יתר על כן: לתוך המציאות הדינאמית הזו נקלעה דמותו של ולאדמיר פוטין. פוטין הוא "מנהיג חזק" במציאות שבה להתנהלות כוחנית יש דיבידנדים, שאפילו ברוסיה הסובייטית (שכבר ידעה מנהיגים חזקים והנהגה כוחנית) לא היה ניתן להשיג. פוטין שומר על מעמדו כנשיא רוסיה כבר קדנציה שלישית, בתנאים של דמוקרטיה חלקית, ולשם כך הוא לא בוחל באמצעים.

בהקשר של עבודתי, הכוונה לאופן האגרסיבי והמניפולטיבי שבו הוא מנסה לרסן את העיתונות החופשית. אם כן, השאלה שהוצגה לעיל – החופש העיתונאי מדורסנותם של השלטונות – הפכה תחת משטר פוטין לבערת אפילו יותר וממילא היא מציבה אתגר מעניין למי שרוצה להתמודד איתה באופן אינטלקטואלי ומעשי.

בעבודה הנוכחית אני הולך לתקוף את השאלה בשתי דרכים שונות, משולבות זו בזו: מבחינת המישור העובדתי (היסטורי) ומבחינת המישור העקרוני (הנורמטיבי). המישור הראשון מתאר את המציאות המופיעה בפועל מול עינינו ברוסיה הפוטינית (ובמידה מסויימת הינו גם תיאור של המציאות ברוסיה בעשורים האחרונים, טרם תק' פוטין). המישור השני נוגע במבנה השיטה הרוסית המודרנית ביחסה לעיתונות ולחופש העיתונות. כאמור שני המישורים הללו הם למעשה שני היבטים שונים של אותו דבר עצמו. בסופו של יום השאלה שעל הפרק היא זו: מהו הרציונאל המנחה את הנאבקים – העיתונות מצד אחד ושלטון פוטין מצד שני – בזירה הנוכחית? איזה אופני חשיבה ופעולה מאפשרים את הפגיעה בחופש העיתונאי ברוסיה?

---

¹ ראוי לציין כי מבחינה רשמית חוקת ברית המועצות מבטיחה לאזרחיה חופש ביטוי וחופש עיתונות (Olshevskaya, 2013, p. 114)

פרק ראשון : תולדותיו של חופש העיתונות – תחנות מרכזיות

חופש העיתונות מהווה מזה תקופה ארוכה עיקרון מרכזי בדמוקרטיה המודרנית. עיתונות שיש ברשותה החופש לבקר את השלטון (אך גם להעביר ביקורת על גורמים אחרים) נתפשת, בצדק כמובן, כאספקט מובן מאליו של חופש הביטוי בכלל. בפרק הנוכחי ברצוני לסקור תחנות יסוד חשובות בהיסטוריה של העיתונות החופשית העולמית, במיוחד ככל שהיא נאבקה (ונאבקה גם בימינו) בממסד השלטוני.²

יתר על כן, תיאור של מאבק זה הינו בפועל גם תיאור של המכשולים החברתיים והפוליטיים שמדינה מודרנית (המרכזת כוח רב בגופי השלטון שלה, וכן בגופים אחרים) עשויה להעמיד בדרכו של העיתונאי. ממילא הצגה של אותם מכשולים, הן אלה העובדתיים-ההיסטוריים והן אלה התיאורטיים (נורמטיביים), מוליכה אותנו גם לפתחן של תשובות. היא עשויה לחשוף בפנינו דרכי פעולה רצויות לעיתונות שוחרת חופש, ובייחוד לגלות את הדרכים לעשות זאת במדינה שבה הדמוקרטיה היא בעיקר מן השפה ולחוץ.³ כאשר אעבור בפרק הבא לדון במאבק של העיתונות החופשית ברוסיה, ובייחוד ברוסיה הפוטינית, תשמש לנו הסקירה הזו כבסיס להשוואה.

בטרם נתחיל בסקירתנו, מן הראוי להביא הגדרה אנליטית, מדויקת ככל הניתן, של מה שקרוי "חופש העיתונות". אף כי הגדרה זו איננה בבחינת מדע מדויק וישנן פרשנויות שונות לחופש העיתונות, בהתאם למקום ולתקופה, נוכל להציב את רגלינו בבטחה יחסית על סמך ההגדרה הבאה. חופש העיתונות הינו :

The right to publish newspapers, magazines, and other printed matter without governmental restriction and subject only to the laws of libel, obscenity, sedition, etc (Dictionary.com Unabridge).⁴

עכשיו, נזכור כי רעיון חופש העיתונות הוא איבר אורגאני מזכות רחבה ומקיפה יותר : חופש הביטוי. עם זאת, הטענה האחרונה איננה קביעה אנליטית בלבד, כלומר קביעה מנותקת מזמן ומקום. החל מהמאה ה-17 בקירוב צומחת בפועל ההכרה ההיסטורית והמוסרית של רעיון חופש הביטוי. זוהי הזכות של כל אדם לבטא את עצמו באופן "אוטונומי", משמע הזכות להחזיק דעה משלו (חברתית, כלכלית, דתית, פוליטית או אחרת) ולבטא אותה בפומבי.⁵ אם כן, מאותה תקופה ואילך חופש העיתונות נתפש בסופו של דבר כביטוי מהותי של חופש הביטוי.

² מן הסתם, עבודה שכזו מתמקדת בעיתונות במדינות דמוקרטיות בלבד, אף אם מדובר בדמוקרטיות פורמליות בלבד, כלומר מדינות שמתיימרות לקיים משטר חופשי גם אם בפועל זוהי יומרה חסרת בסיס. זהו גם המקרה הרוסי.
³ בהקשר של הקורא הישראלי כדאי להזכיר את המקרה המובהק של "קול העם"

<http://www.the7eye.org.il/verdicts/51234>

⁴ . נדלה מהאינטרנט בתאריך 15-9-18 מ-<http://dictionary.reference.com/browse/freedom+of+the+press>

⁵ . אין ספק כי עיקרון האוטונומיה הולך יד ביד עם עקרונות הנאורות הקלאסיים של רציונאליזם ואינדיבידואליזם וממילא הוא גם נתפש כך בפועל.